

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

30 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Tomasz Szanciło (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Agnieszka Jurkowska-Chocyk

SSN Piotr Telusiewicz

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 30 lipca 2024 r. w Warszawie

skargi kasacyjnej M.M. i P.M.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie

z 20 czerwca 2022 r., I ACa 1029/21,

w sprawie z powództwa M.M. i P.M.

przeciwko Bank AG w W. Oddział w Polsce

o zapłatę,

I. uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1 (pierwszym) i oddala apelację w zakresie, w jakim nie została oddalona w punkcie 2 (drugim) zaskarżonego wyroku;

II. zasądza od Bank AG w W. Oddział w Polsce na rzecz M.M. i P.M. kwotę 2.700 zł (dwa tysiące siedemset złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego – wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia następnego po upływie tygodnia od dnia doręczenia pozwanemu odpisu wyroku do dnia zapłaty.

Agnieszka Jurkowska-Chocyk

Tomasz Szanciło

Piotr Telusiewicz

(M.M.)

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 27 października 2021 r. Sąd Okręgowy w Warszawie zasądził od pozwanego Bank w W., działającego za pośrednictwem Bank Oddział w Polsce, na rzecz powoda P. M. kwotę 186 220,67 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 23 sierpnia 2017 r. do dnia zapłaty, oddalając powództwo w pozostałym zakresie i zasądzając na rzecz powoda koszty procesu. Sąd ten uwzględnił podział między byłymi małżonkami M. zobowiązań finansowych, wynikającą z umowy podziału majątku dorobkowego.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że P. M. i M. M. zawarli z Bank S.A. Oddział w Polsce (poprzednik prawny pozwanego) umowę o kredyt hipoteczny. Na jej podstawie bank udzielił powodom kredytu w kwocie 1 200 000 zł, indeksowanego do waluty obcej – franka szwajcarskiego (CHF), przeznaczonego na zakup lokalu mieszkalnego. Okres kredytowania miał wynosić 480 miesięcy.

P. M. prowadzi od 1 lipca 2010 r. działalność gospodarczą, zaś M. M. prowadzi działalność gospodarczą od lat 2013-2014. Powodowie są po rozwodzie. Dom stanowi własność powoda, który zobowiązał się do samodzielnego spłacania kredytu hipotecznego i do zwolnienia – na podstawie art. 392 k.c. – M. M. z obowiązku jego spłacania. Zgodnie z zaświadczeniem z 14 lutego 2017 r. powód spłacił z tytułu kredytu kwotę 338 366,26 zł.

W tym stanie faktycznym Sąd Okręgowy uznał powództwo za zasadne co do kwoty 186 220,67 zł. Sąd ten wyjaśnił, że umowa łącząca strony zawiera klauzule abuzywne, co skutkuje jej nieważnością, gdyż nie ma podstaw do zastąpienia tych postanowień umowy innymi przepisami o charakterze ogólnym. Jednocześnie Sąd Okręgowy uznał, że podniesiony przez pozwanego zarzut zatrzymania nie zasługuje na uwzględnienie, gdyż nie spełnia on warunków formalnych, w tym co do określenia wysokości kwoty. Sąd ten przyjął, że odsetki ustawowe za opóźnienie od zasądzonej kwoty należne są od dnia wniesienia odpowiedzi na pozew.

Wyrokiem z 20 czerwca 2022 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie zmienił powyższy wyrok w punkcie pierwszym w ten sposób, że oddalił powództwo o zapłatę odsetek ustawowych za opóźnienie od kwoty 186 220,67 zł od 23 sierpnia 2017 r. do dnia zapłaty i zastrzegł, że wypłata zasądzonej kwoty nastąpi po zaofiarowaniu przez powodów zwrotu na rzecz pozwanego kwoty 1 200 000 zł, oddalając apelację pozwanego w pozostałym zakresie i rozstrzygając o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny wskazał, że apelacja okazała się zasadna jedynie w zakresie dotyczącym podniesionego przez pozwanego zarzutu zatrzymania, co skutkowało tym, iż do czasu zaofiarowania zwrotu wypłaconej kwoty kapitału należność za opóźnienie za dochodzoną kwotę nie powstała, a zatem żądanie w tym zakresie zostało oddalone.

Od powyższego wyroku skargę kasacyjną wnieśli powodowie, zarzucając naruszenie przepisów prawa materialnego:

1/ art. 496 w zw. z art. 497 k.c. w zw. z art. 69 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (aktualnie: tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 2488 ze zm.; dalej: „pr. bank.”) przez uznanie, że umowa kredytu jest umową wzajemną i że do zwrotu świadczeń w razie nieważności umowy może mieć zastosowanie prawo zatrzymania, podczas gdy umowa kredytu nie jest umową wzajemną, wobec czego prawo zatrzymania nie ma do tych świadczeń zastosowania;

2/ art. 385¹ k.c. w zw. z art. 9 i 76 Konstytucji RP oraz art. 6 i 7 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. UE L nr 95, s. 29; dalej: „dyrektywa 93/13”) przez uwzględnienie zarzutu zatrzymania zgłoszonego przez bank w końcowej fazie postępowania apelacyjnego, co skutkowało niemożnością realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13, osłabiając zniechęcający skutek, który winien być wywierany na przedsiębiorców przez niestosowanie takich nieuczciwych warunków wobec konsumentów i wynikający z niego obowiązek zwrotu na rzecz konsumentów świadczeń pieniężnych nienależnie pobranych od nich przez nieuczciwego przedsiębiorcę, wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie;

3/ art. 496 i 497 k.c. przez błędną wykładnię i zastosowanie, polegające na przyjęciu, że prawo zatrzymania może mieć zastosowanie do wzajemnego zwrotu świadczeń pieniężnych, podczas gdy wzajemny zwrot świadczeń pieniężnych jest z istoty swojej zabezpieczony przez możliwość potrącenia tych roszczeń jednostronnym oświadczeniem woli, a zatem *ratio legis* prawa zatrzymania odnosi się wyłącznie do przypadków, w których spełnienie świadczenia przez jedną ze stron wiązałoby się z ryzykiem, iż nie uzyska ona zwrotu świadczenia wzajemnego od drugiej strony;

4/ art. 481 § 1 w zw. z art. 455 w zw. z art. 405 w zw. z art. 410 k.c. przez ich błędną wykładnię i niezasadne przyjęcie, że w przypadku nieważności umowy w następstwie bezskuteczności zamieszczonych w niej abuzywnych postanowień i powstania obowiązku zwrotu świadczeń przez strony jako nienależnych, odsetki za opóźnienie w zwrocie przez nieuczciwego przedsiębiorcę świadczeń spełnionych przez konsumenta nie są mu należne, jeżeli przedsiębiorca w toku postępowania zgłosił zarzut zatrzymania świadczenia podlegającego zwrotowi do czasu zaspokojenia jego roszczenia o zwrot wypłaconego kredytu, podczas gdy wykładnia taka narusza przepisy dotyczące ochrony konsumenta wynikające z prawa unijnego i ogranicza prawo konsumenta do skutecznej ochrony przed stosowaniem klauzul niedozwolonych, a zarazem chroni przedsiębiorcę stosującego postanowienia niedozwolone;

5/ art. 497 w zw. z art. 496 w zw. z art. 117 § 2¹ w zw. z art. 118 w zw. z art. 120 k.c. z uwagi na uwzględnienie zarzutu zatrzymania pomimo przedawnienia zabezpieczanej w ten sposób wierzytelności pozwanego.

Powołując się na powyższe zarzuty, powodowie wniesli o uchylenie zaskarżonego wyroku w części dotyczącej uwzględnienia prawa zatrzymania i oddalenia powództwa co do odsetek i o rozstrzygnięcie w tym zakresie co do meritum.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wniosł o jej oddalenie i zasądzenie od powodów kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty zaprezentowane w skardze kasacyjnej skupiały się wokół dwóch kwestii, a mianowicie nieuzasadnionego uwzględnienia przez Sąd drugiej instancji zarzutu zatrzymania zgłoszonego przez pozwanego i zagadnienia związanego z problematyką należności odsetkowych.

W pierwszej kolejności należy jedynie zasygnalizować, że tematyka, na którą również zwracali uwagę skarżący, związana z kwalifikacją charakteru umowy kredytu, budzi wątpliwości, istnieją bowiem zarówno zwolennicy zaliczenia tego rodzaju umowy do umów wzajemnych, ale też liczne grono autorów uznaje, iż nie jest ona umową wzajemną. Niemniej jednak najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego opowiada się za tym pierwszym poglądem. Przykładowo, w postanowieniu składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 6 października 2023 r., III CZP 126/22, wyjaśniono, że analiza określonych w art. 69 ust. 1 pr. bank. elementów przedmiotowych istotnych umowy kredytu pozwala na przyjęcie, iż jest to umowa wzajemna w rozumieniu art. 487 § 2 k.c., gdyż obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej. Obie więc strony są jednocześnie wierzycielami i dłużnikami. Stosownie do art. 353 § 1 i 2 k.c. zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien spełnić świadczenie, które może polegać na działaniu albo zaniechaniu. Świadczeniem jest więc zachowanie się dłużnika zgodnie z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesom wierzyciela. Tak normatywnie zdefiniowane zachowanie dłużnika może dotyczyć różnego rodzaju dóbr materialnych i niematerialnych, które jest nazywane przedmiotem świadczenia. Świadczenie pieniężne polega na przekazaniu z majątku dłużnika do majątku wierzyciela określonej wartości majątkowej wyrażonej w jednostkach pieniężnych, a nie oznaczonych znaków pieniężnych.

Tym niemniej ta kwestia ostatecznie pozostała bez wpływu na merytoryczne rozstrzygnięcie w sprawie, a to ze względu na niemożność skorzystania przez pozwanego z zarzutu dotyczącego prawa zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.).

Możliwość uwzględnienia prawa zatrzymania stanowiło przedmiot analizy Sądu Najwyższego w postanowieniu z 17 marca 2023 r., II CSKP 1486/22, w szczególności w kontekście możliwości skutecznego powołania się (*in genere*) na

to prawo, w sytuacji gdy strona stosunku cywilnego mogła lub nadal może złożyć oświadczenie o potrąceniu, jak również ochronnego celu dyrektywy 93/13. Sąd Najwyższy wskazał, że skoro wierzyciel retencyjny może zaspokoić swoją wierzytelność, to powstaje wątpliwość, czy ma interes w tym, aby żądać jej zabezpieczenia, czy – przeciwnie – takie stosowanie prawa zatrzymania wykracza poza jego ochronny cel. Powstaje pytanie, czy z uwagi na fakt, że zarzut zatrzymania ma charakter subsydiarny, możliwość dokonania potrącenia wyłącza powołanie się na prawo zatrzymania. Zatrzymanie spełnia bowiem swoją funkcję tam, gdzie świadczenia są różnorodnej i z tego powodu wierzytelności obu stron nie nadają się do potrącenia. Poza tym w tzw. sprawach „frankowych” banki są już zabezpieczone, takim zabezpieczeniem jest bowiem hipoteka na nieruchomości, a orzeczenie o „unieważnieniu” umowy kredytu (a tak naprawdę o stwierdzeniu jej nieważności) nie powoduje automatycznego wykreślenia hipoteki. Sytuacja – z punktu widzenia konsumenta – może być w tej kwestii jeszcze bardziej skomplikowana, gdy wyrok dotyczy jedynie rozliczenia stron (nieważność umowy kredytu zostaje stwierdzona przez sąd orzekający jedynie przesłankowo), a w wyroku uwzględniono (na żądanie banku) prawo zatrzymania.

Sąd Najwyższy zwrócił również uwagę na kwestię ochrony konsumentów, przewidzianą w dyrektywie 93/13. Przykładowo, w wyrokach z 21 grudnia 2016 r. (C-154/15, Cajasur Banco i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA) i z 26 czerwca 2019 r. (C-407/18, Addiko Bank d.d.) Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wprost podkreślił, że przepisy krajowe muszą być wykładane w taki sposób, by zapewnić skuteczność prawa europejskiego wynikającego z dyrektywy 93/13 (ten pogląd jest powielany w wielu wyrokach, w tym w sprawach „polskich”). Przyjęcie dopuszczalności zarzutu zatrzymania w umowach kredytowych z konsumentami mogłoby stać w sprzeczności z ochroną praw kredytobiorcy, jako konsumenta, gwarantowaną przez przepisy unijne.

W konsekwencji Sąd Najwyższy przekazał powiększonemu składowi tego Sądownictwa zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości: „Czy stronie przysługuje prawo zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.), jeżeli podlegające zwrotowi świadczenia wzajemne obu stron umowy mają charakter pieniężny?”. W uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 19 czerwca 2024 r., III CZP 31/23,

przesądzone, że prawo zatrzymania (art. 496 k.c.) nie przysługuje stronie, która może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony.

Analogiczne stanowisko wyrażono w orzecznictwie unijnym. W wyroku z 14 grudnia 2023 r. (C-28/22, Syndyk masy upadłości Bank S.A.) Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyraźnie wskazał, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą, w sytuacji gdy umowa kredytu hipotecznego zawarta przez przedsiębiorcę z konsumentem nie może już pozostać wiążąca po usunięciu nieuczciwych warunków zawartych w tej umowie, przedsiębiorca ten może powołać się na prawo zatrzymania umożliwiające mu uzależnienie zwrotu świadczeń otrzymanych od tego konsumenta od przedstawienia przez niego oferty zwrotu świadczeń, które sam otrzymał od tego przedsiębiorcy, lub gwarancji zwrotu tych ostatnich świadczeń, jeżeli wykonanie przez tego samego przedsiębiorcę tego prawa zatrzymania powoduje utratę przez rzeczzonego konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania zobowiązania umownego po tym, jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu świadczeń zapłaconych jemu w wykonaniu tej umowy.

Podobnie w postanowieniu z 8 maja 2024 r. (C-424/22, Santander Bank Polska S.A.) Trybunał przyjął, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w kontekście stwierdzenia nieważności zawartej przez instytucję bankową z konsumentem umowy kredytu hipotecznego z uwagi na nieuczciwy charakter niektórych warunków tej umowy powołanie się przez tę instytucję na prawo zatrzymania prowadzi do uzależnienia przysługującej konsumentowi możliwości uzyskania przez niego zapłaty kwot, które zasądzono od wspomnianej instytucji ze względu na skutki restytucyjne wynikające ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru tych warunków, od równoczesnego zaofiarowania przez rzeczzonego konsumenta zwrotu albo zabezpieczenia zwrotu całości świadczenia otrzymanego od tej samej instytucji przez konsumenta na podstawie wspomnianej umowy, niezależnie od spłat dokonanych już w wykonaniu tej umowy.

Bezprzedmiotowe były zatem rozważania dotyczące kwestii przedawnienia roszczenia banku objętego zarzutem zatrzymania. Jedynie na marginesie należy wskazać, że powołanym w wyroku z 14 grudnia 2023 r., C-28/22, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyjaśnił, iż art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w następstwie uznania za nieważną umowy kredytu hipotecznego zawartej przez przedsiębiorcę z konsumentem z uwagi na zawarte w tej umowie nieuczciwe warunki termin przedawnienia roszczeń tego przedsiębiorcy wynikających z nieważności rzeczowej umowy rozpoczyna bieg dopiero od dnia, w którym staje się ona trwale bezskuteczna, podczas gdy termin przedawnienia roszczeń tego konsumenta wynikających z nieważności tej umowy rozpoczyna bieg w chwili, w której dowiedział się on lub powinien dowiedzieć się o nieuczciwym charakterze warunku powodującego tę nieważność.

Natomiast w uchwale pełnego składu Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, przyjęto, że jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy.

Przechodząc do problematyki należności odsetkowej, zauważenia wymaga, że i ta materia doczekała się analizy Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zgodnie z wyrokiem z 15 czerwca 2023 r. (C-520/21, Bank Millennium S.A.) art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą konsument ma prawo żądać od instytucji kredytowej rekompensaty wykraczającej poza zwrot miesięcznych rat i kosztów zapłaconych z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty, pod warunkiem poszanowania celów dyrektywy 93/13 i zasady proporcjonalności.

Trybunał zwrócił również uwagę, że w braku wykładni przyjętej przez Sąd Najwyższy w uchwale składu 7 sędziów – zasadzie prawnej z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56) konsumentowi należne byłyby odsetki za opóźnienie

od upływu terminu wyznaczonego przedsiębiorcy na wykonanie zobowiązania, po otrzymaniu przez niego stosownego wniosku konsumenta, do chwili podniesienia zarzutu zatrzymania. Z tej uchwały wynika, że przedsiębiorca nie znajduje się w sytuacji opóźnienia w wykonaniu, zanim umowa kredytu hipotecznego stanie się trwale bezskuteczna, a więc konsument traci prawo do części lub całości odsetek za opóźnienie, co dodatkowo pogarsza jego sytuację prawną i finansową. Skuteczność ochrony przyznanej konsumentom przez dyrektywę 93/13 byłaby jednak zagrożona, gdyby konsumenci ci, powołując się na prawa, które wywodzą z tej dyrektywy, byli narażeni na ryzyko nieotrzymania odsetek za opóźnienie od kwot, które powinny im zostać zwrócone ze względu na nieważność takiej umowy od momentu upływu terminu nałożonego na przedsiębiorcę do wykonania świadczenia, po tym jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu tych kwot.

Zastosowanie znajduje również powołany wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 14 grudnia 2023 r., C-28/22, w którym jednoznacznie wykluczono możliwość powołania się przez przedsiębiorcę (bank) w omawianej sytuacji na prawo zatrzymania, jeżeli wykonanie tego prawa skutkowałoby utratą przez konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu określonego w wezwaniu do zapłaty.

Tak więc data wymagalności roszczenia konsumenta przeciwko przedsiębiorcy, a więc i data rozpoczęcia biegu odsetek (art. 481 k.c.), nie może być uzależniona nie tylko od prawa zatrzymania, na które powołuje się przedsiębiorca, ale również od złożenia przez konsumenta oświadczenia w toku postępowania sądowego odnośnie do utrzymania skuteczności umowy zawierającej klauzulę abuzywną. Niewłaściwą praktykę będzie zatem stanowiło zasądzenie roszczenia odsetkowego dopiero od daty wyrokowania. Nie można zatem uznać, że dopiero „upadek” umowy stanowi podstawę do naliczenia odsetek przez konsumenta. Skoro nie może mieć zastosowania prawo zatrzymania, odsetki należą się konsumentowi na zasadach ogólnych.

Mając powyższe na względzie, ponieważ skarga kasacyjna powodów była uzasadniona, a zaistniały przesłanki określone w art. 398¹⁶ zd. 1 k.p.c., Sąd Najwyższy uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w zaskarżonej części i orzekł co do

istoty sprawy, rozstrzygając o kosztach postępowania kasacyjnego na podstawie art. 98 § 1 i 3 w zw. z art. 99 w zw. z art. 98¹ w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c., z uwzględnieniem § 2 pkt 6 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1964 ze zm.).

Agnieszka Jurkowska-Chocyk

Tomasz Szanciło

Piotr Telusiewicz

[SOP]

[ms]